

Johanna Bray: over vrouwenemancipatie en Nijenrode

Fred Vlotman

Johanna Bray werd geboren in Suriname en verhuisde naar Nederland in 1909. In 1924 trouwde ze met kunsthandelaar Jacques Goudstikker. Het echtpaar kocht in 1930 kasteel Nijenrode, dat door hen werd gebruikt voor kunst, met name schilderkunst en klassieke muziek. Johanna was één van de 'aardsmoeders' van Nijenrode en een voorvechtster van de vrouwenemancipatie.

Suriname, Amsterdam en Breukelen

Johanna werd in 1885 geboren in Paramaribo als dochter van Auguste Bray en Hendrina Maria Verschuur. De eerste jaren van haar leven bracht ze door op plantage Spieringshoek. Haar grootvader, de Belg Théodore Bray, was in 1841 naar Suriname gekomen, waar hij zich opwerkte van opzichter tot eigenaar van die plantage. Hij was een begaafd tekenaar, van wie vele tekeningen en litho's opgenomen zijn in het Tropenmuseum en het Gelders Archief. Alhoewel hij op zijn plantage werkte met slaafgemaakten, zou uit zijn prenten blijken dat hij de zelfingenomenheid en kleinburgerlijkheid van de plantage-elite kritisch en satirisch op de hak nam. In een recensie wordt zijn artistieke werk 'kritisch maar niet revolutionair' genoemd. Wellicht had Johanna haar artistieke talent en sociale betrokkenheid van hem.

Ze was vier jaar toen ze met haar ouders naar Nederland kwam. Kennelijk bleef Suriname voor haar aantrekkelijk, want toen ze een jonge vrouw was, ging ze weer terug en werkte daar een tijdje in overheidsdienst. Op 24-jarige leeftijd – dus in 1909 – verhuisde ze definitief naar Nederland. In Amsterdam werkte ze onder andere als verpleegster.

Plantage Spieringshoek, Suriname

hier woonde Johanna als klein kind. Foto: Morino Ravenberg.

Johanna Maria Catharina Bray (1885–1936)

foto uit 1918, Archief Amsterdam, collectie atelier J. Merkelbach.

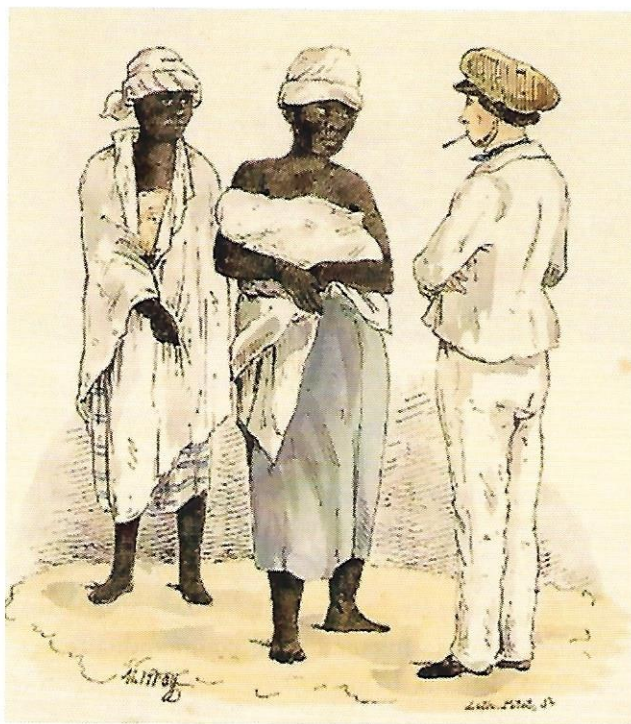
In 1924 trouwde Johanna met Jacques Goudstikker (1897-1940). Die kwam in dat jaar, door het overlijden van zijn vader, alleen te staan aan de leiding van een belangrijke Amsterdamse kunsthandel. De initiatiefrijke en ondernemende Johanna werd commanditaire vennoot in Kunsthandel Goudstikker. Die firma was toen nog gevestigd in de Kalverstraat en verhuisde in 1927 naar een prachtig pand: Herengracht 458, in de zogenoemde 'Gouden Bocht'. Waarschijnlijk heeft Johanna aanvankelijk dus in de Amsterdamse binnenstad gewoond en daar allerlei contacten opgedaan.

In 1930 verhuisden Jacques en Johanna naar de buitenplaats Oostmeer langs de Amstel. In datzelfde jaar kochten ze Nijenrode in Breukelen. Nadat de huurder Onnes in 1932 Nijenrode had verlaten, werd het gebruikt voor het tentoonstellen van de dure kunst die de firma Goudstikker verhandelde en voor het organiseren van concerten. Ze vonden dat niet alleen potentiële rijke kopers hun unieke kunst zouden moeten kunnen

zien. Daarom was hun collectie op Nijenrode voor een geringe toegangsprijs te bezichtigen voor alle geïnteresseerden, zoals in een museum.

*Suikerrietoogst op slavenplantage met blankofficier rechts
Litho gemaakt door blankofficier Théodore Bray, tussen 1840 en 1860
Tropenmuseum Koninklijk Instituut voor de Tropen.*

*Tekening 'plantage-eigenaar en twee slaafgemaakten'
Théodore Braij ca 1850, © Gelders Archief, Collectie Ver Huell.*

*Ze vonden dat niet alleen potentiële rijke kopers
hun unieke kunst zouden moeten kunnen zien.*

Aardsmoeder van Nijenrode

Johanna, die zich al in de tijd toen ze in Amsterdam woonde ontpopte tot voorvechtster van de vrouwenemancipatie, kan dus gerelateerd worden aan Nijenrode en daarmee indirect aan Breukelen. In de publicatie 'Vrouwen van Nijenrode' wordt ze zelfs gerekend tot de 'aardsmoeders' van Nijenrode. Dat is de betiteling voor

de vrouwen die in de 750-jarige geschiedenis van het kasteel belangrijk zijn geweest en tot nu toe in publicaties vaak onderbelicht zijn gebleven. De creatieve, ondernemende Johanna kon een idee dat zij had over een groots opgezette theatervoorstelling om geld op te halen voor de vrouwenemancipatie – zoals aan het eind van dit artikel wordt beschreven – uitwerken en met een comité van progressieve, doortastende dames realiseren.

Muziek, toneel en grote festijnen

Het echtpaar Goudstikker-Bray was liefhebber van muziek en toneel en organiseerde grote festijnen. Vanwege hun maatschappelijke betrokkenheid en culturele belangstelling organiseerden ze tussen de twee wereldoorlogen benefietconcerten op Nijenrode. Daarbij traden beroemde musici op, zoals Pablo Casals (cello), Bronisław Huberman (viool), Jo Vincent (sopraan), Ellengaard Nicasie-Stotijn (harp), Jaap Stotijn (hobo) en het Amsterdamsch A Cappella koor 'Bel Canto'. De opbrengsten waren bestemd voor gevluchte Joden uit Duitsland en Oostenrijk.

*Jacques Goudstikker, portret op basis van een foto
Adrian Rooymans 2017, Art Fund Nijenrode Collection.*

Concertgebouworkest met Willem Mengelberg

Verondersteld kan worden dat het organiseren van een concert van het Concertgebouworkest onder leiding van Willem Mengelberg op Nijenrode een lange voorbereidingstijd vergt. Daarom is het niet onwaarschijnlijk dat de initiatiefrijke en organisatorisch bekwame Johanna

zich ook nog daarmee heeft bezig gehouden. Dat benefietconcert voor de ondersteuning van gevluchte Joden vond in juni 1937 plaats op het voorplein van Nijenrode. Uit een schilderij dat van dat optreden gemaakt is, blijkt dat heel veel mensen daarvoor de (dure) toegangskaartjes hadden gekocht. (Zie het vorige nummer van dit tijdschrift, december 2023, blz. 39). Helaas heeft Johanna dat concert niet meer meegemaakt; zij overleed een half jaar ervoor, in december 1936.

Herengracht 458, Amsterdam, de plek waar Johanna in de eerste jaren na haar huwelijk woonde.

Vrouwenemancipatie

Als het ging om de vrouwenemancipatie liepen Johanna's internationale contacten vooral via de Wereld Vrouwenbond. Qua nationale contacten in dat verband liepen die contacten in het bijzonder via het zogenoemde Amsterdamsch Comité. In het organiserende comité zat Johanna met allerlei andere dames die in Amsterdam belangrijk waren voor de vrouwenemancipatie zoals:

- de burgemeestersvrouw Colina de Vlucht-Fentrop
- de voorvechtster van de internationale vredesbeweging Rosa Manus
- de voorzitter van Het Amsterdams collectecomité dat collecteerde om de ergste nood onder de werklozen te

lenigen, mevrouw Ketelaar-van Goch

- de bij de conferentie tot beperking van bewapening betrokken mevrouw Kleiweg de Zwaan-Vellema
- de redactiesecretaris van het Rechtsgeleerd Magazijn Themis, mevrouw Mr. H.M. Scheltema-Blase, die o.a. betrokken was bij het in 1933 opgerichte 'Academisch Steunfonds' dat financiële steun bood aan gevluchte Duitse Joodse academici

Johanna behoorde dus tot de progressieve elite-dames van Amsterdam.

Oostmeer, buitenplaats langs de Amstel in Amstelveen.

Foto: Amstelveenweb.com

Noodzaak om op te komen voor vrouwenrechten

Het was eind jaren twintig en in de jaren dertig van de vorige eeuw ook volgens het Amsterdamsch Comité hard nodig om op te komen voor vrouwenrechten. Immers, nadat door allerlei acties Nederlandse vrouwen in 1917 het recht hadden verworven om te stemmen bij verkiezingen en in 1919 ook het recht kregen om te worden verkozen, leek het erop dat vrouwen steeds meer rechten zouden krijgen. Maar onder invloed van de wereldwijde 'Grote Depressie' van 1929 - 1939 werden de rechten van vrouwen niet verbeterd, maar daarentegen wettelijk beknot.

Vrouwenkiesrecht in Nederland. Betoging voor grondwettelijke gelijkstelling van man en vrouw, 1914 (derde van links, Aletta Jacobs).

Door het stijgen van de werkloosheid in die tijd ontstond in de politiek en bij de vakbonden een sterke beweging om vrouwen te weerhouden om betaalde arbeid te verrichten. Er werden wetten aangenomen die bijvoorbeeld leidden tot automatisch ontslag van vrouwen bij de overheid en in het onderwijs, zodra ze getrouwd waren.

HET AMSTERDAMSCH COMITÉ:

C. DE VLUGT-FLENTROP, Eere-voorzitter
ROSA MANUS, Voorzitster.
M. KETELAAR-VAN GOCH, Vice-voorzitter.
J. HOLDERT, Secretaresse.
A. C. SCHIPPERS, Secretaresse.
P. P. H. KLEIWEG DE ZWAAN-VELLEMA,
Penningmeesteresse.

J. GOUDSTIKKER-BRAY.
F. T. HARTOG-PLAUT.
L. HUISMAN-VAN KOL.
CH. L. POLAK-ROSENBERG.
J. PROEHL-SCHWARZ.
Mr. H. M. SCHELTEMA-BLASE
A. P. J. DEN TEX-DIKKERS

Het Amsterdamsch Comité dat zich inzette voor de vrouwenemancipatie.

Het recht van de vrouw was het aanrecht

Wetten beperkten de mogelijkheden voor vrouwen om actief te zijn op de arbeidsmarkt. Alle gehuwde vrouwen waren 'handelingsonbekwaam'. Ze konden geen contracten aangaan of grote aankopen doen. Een echtgenoot kon beschikken over de inkomsten die een vrouw verwierf uit arbeid. Als vrouwen betaalde arbeid verrichtten, was hun loon vrijwel altijd lager dan dat van mannen die hetzelfde werk deden. De wijd verbreide opvatting was, dat een werkende vrouw de arbeidsplaats van een werkende man bezette. Voor gehuwde vrouwen vond men betaald werk helemaal ongepast. Zie de prent van de Katholieke Arbeiders Beweging.

Het was eind jaren twintig en in de jaren dertig van de vorige eeuw hard nodig om op te komen voor vrouwenrechten.

De crisisjaren (1929-1939, De Grote Depressie): Werklozen in een stempellokaal in Amsterdam-Noord, 1933 (Nationaal Archief-wiki).

De hardnekkigheid van het mannelijke kostwinnersideaal hangt zeker ook samen met de verzuiling. Zuilen beconcurrerden elkaar in zedelijkheid en hielden daarmee de norm van de thuisblijvende huisvrouw stevig in stand.

Prent van de Katholieke Arbeiders Beweging.

Vooral elitevrouwen zaten in actiecomités

Na het verwerven van het vrouwenkiesrecht was er dus nog lang geen sprake van gelijke berechting van vrouwen. Daarom werden in de jaren twintig van de vorige eeuw verschillende organisaties opgericht die streden voor de belangen van vrouwen. Eén van die organisaties was het hiervoor genoemde Amsterdamsch Comité. Dat comité organiseerde in 1931 de theatervoorstelling 'Spiegel Historial' in het Stedelijk Museum van Amsterdam. Het idee daarvoor was van Johanna Goudstikker-Bray.

OPVOERING VAN DEN
„SPIEGHEL HISTORIAEL”
OP ZATERDAG 28 FEBRUARI 1931
IN HET STEDELIJK MUSEUM

Bij die voorstelling werden 'historische heldinnen' voor het voetlicht gebracht. Progressieve vrouwen uit de goede burgerij hielden als opvoering een soort competitie – met een heuse jury voor de beoordeling – door in zelf gemaakte kostuums 39 van die heldinnen uit te beelden. Voorbeelden daarvan waren:

- Jeanne d'Arc (nationale heldin van Frankrijk)
- Maria de Medici (koningin van Frankrijk)
- Queen Victoria (64 jaar koningin van het Verenigd Koninkrijk)
- Jacoba van Beieren (die in moeilijke tijden Hollands kroon had gedragen)

Dames verkleed als Louise de Coligny en Maria van Bourgondië bij het Spieghel Historiae. IAV-Atria Archief.

- Maria Tesselschade (dichteres, zangeres en glasgraveester)
- Raden Adjeng Kartini (voorvechtster van de rechten van de vrouw in Indonesië)
- Sarah Bernhardt (beroemdste actrice van haar tijd)
- Kenau Simonsdochter Hasselaer (Haarlemse verzetstrijdster uit de 80-jarige oorlog)
- Anna Maria van Schuurman (wetenschapster en kunstenaars die in 1636 als eerste vrouwelijke studente in Nederland aan een universiteit werd toegelaten)
- Maria van Reigersberch (de vrouw die Hugo de Groot hielp te ontsnappen in een boekenkist)
- Elisabeth Vigée Lebrun (beroemde Franse schilderes)
- Betje Wolff en Aagje Deken (schrijfsters die de zeden van de burgerij van hun tijd fileerden)

Groepsportret van gekostumeerde vrouwen in het Toneelstuk Spieghel Historiae. IAV-Atria Archief.

Het doel van de theatervoorstelling was het inzamelen van geld voor de Wereldbond voor Vrouwenbelangen en Gelijk Staatsburgerschap. Dat lukte ondanks de economische malaise goed, dankzij veel publiciteit, een hoge entreprijs, prijsuitreikingen en een souper-dansant waarvoor iedere deelnemer – ook de optredende dames – apart moest betalen. Het werd een fantastisch succes, zowel artistiek als financieel. De Nederlandse én buitenlandse pers besteedde er uitgebreid aandacht aan.

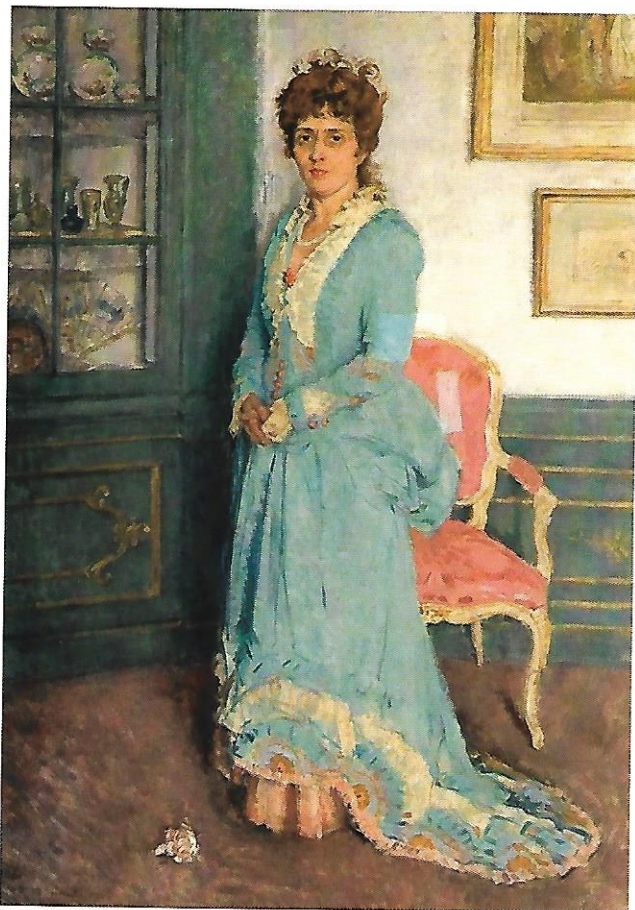

*Mevr. Emilie Eugénie Goudstikker-Sellisberger, schoonmoeder van Johanna Bray
Salomon Graf (1879-1943), 1919, Collectie Nijenrode.*

Steun van schoonmoeder en echtgenoot

Het initiatief van het Amsterdamsch Comité werd ondersteund door een comité van aanbeveling. Daarin zat onder anderen mevrouw Emilie Eugénie Goudstikker-Sellisberger, de schoonmoeder van Johanna. De achtkoppige jury bestond uit notabele kunstenaars en kunstkenner onder wie:

- als voorzitter Félicien Bobeldijk (een gelouterde kunst schilder, tekenaar, etser en lithograaf)
- Prof. dr. W. Vogelsang (de eerste Nederlandse hoogleraar in de kunstgeschiedenis. Bij hem had Goudstikker in zijn jonge jaren college gelopen)
- Hendrika Cornelia 'Rie' de Balbian Verster-Bolderheij (een bekende schilderes)
- Jacques Goudstikker zelf.

Johanna Goudstikker-Bray, Félicien Bobeldijk (1876-1964), 1931, Rijksdienst voor het cultureel erfgoed.

De historische heldin die zij voor de theatervoorstelling 'Spiegel Historial' hier uitbeelde was de toneelster Sarah Bernhardt in haar vertolking van 'La dame aux camélias' van Alexandre Dumas. Zij won met deze uitbeelding de eerste prijs.

Johanna werd winnares én cultureel erfgoed

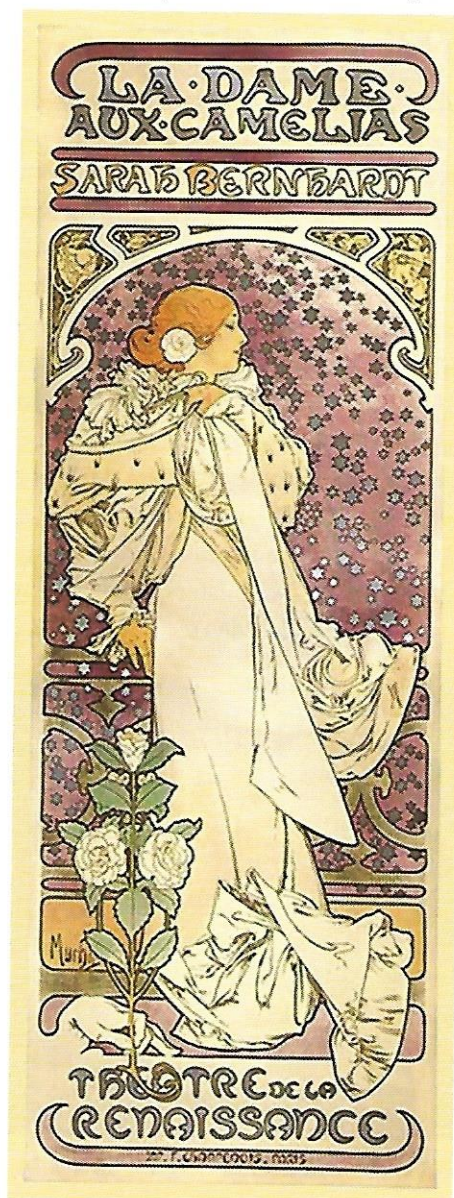
Johanna, verkleed als de historische heldin Sara Bernhardt in haar rol van 'La dame aux camélias' uit de – tot een toneelstuk omgevormde – roman van Alexander Dumas, won de competitie die deel uitmaakte van de theatervoorstelling. De voorzitter van de jury, Félicien Bobeldijk, maakte van haar een schilderij waarin ze poseert in de kleding waarin ze won. Dat schilderij is nu onderdeel van het Nederlandse cultureel erfgoed, kennelijk omdat het belangrijk wordt geacht om in die collectie de voorvechtster voor vrouwenrechten op te nemen: Johanna Bray.

Bronnen

- Wikipedia over Theodore Bray, Spieringshoek (Suriname), Blankofficier, Vrouwenkiesrecht-in-Nederland
- Google: archief.amsterdam/beeldbank over Johanna Bray, werelddmuseum.nl/ (tropenmuseum), erfgoedgelderland, Sporen-Slavernijverleden herzien, wyniasweek.nl/tentoonstelling-rijksmuseum-geeft-een-te-beperkt-beeld-van-de-slavernij, historisch.groene.nl/nummer/1932-01-09, vakbondshistorie.nl/dossiers/vrou-

wen-aan-werk, onh.nl/verhaal/verkleedpartij-voor-de-vrouwenzaak, dbnl.org/tekst/_ , repository.ubn.ru.nl, cultureelerfgoed.nl over felicien-bobeldijk-portret-van-johanna-goudstikker-bray-1931.

- Nationaalarchief Suriname genealogie-burgerlijke-stand/persons over Bray, Braij, Hendrina Maria Verschuur,
- Boumann K., Een Belgisch boeketje uit de Surinaamse tuin, Vlaanderen Kunsttijdschrift, Jaargang 46 (1997)
- Renselaar, H.C. van, Tropical Man I, 1968
- 'Kleurling Misie' catalogus, Kruispunt 161bis, XXXVI, Brugge, juni 1995
- Schevernels, P., met teksten van Bert Boer, Helm Horsten, Gert Immerzeel, Juliette Jonker-Duynstee, Leo van Os, en Guido Vlug, Nijenrode - inspiratiebron voor kunst, Geschiedenis van vijf eeuwen en meer, tweede uitgebreide en geheel herziene druk, 2022, Art Fund Nijenrode
- Hofsté, P. en P. Schevernels, Nijenrode vrouwen van nu en toen en van vroeger, Nijenrode Business University, 2022

Alphonse Mucha (1860-1939), 1896, Poster voor het toneelstuk 'La dame aux camélias' van Alexandre Dumas met Sarah Bernhardt.